

Striden om Månstorp-godset Kong Christian 2. og Torben Oxe mot Henrik Krummedike

Historie/Jyske Samlinger, Bind 1997 (1997)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ho/ho_1997-PDF/ho_1997_74279.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=74279>

pdf genereret den : 28/5-2008

Striden om Månstorp-godset

Kong Christian 2. og Torben Oxe mot Henrik Krummedike

Av Ole Jørgen Benedictow

I årene 1513-17 utspilledes en voldsom strid om det skånske gods Månstorp mellom adelsmændene Torben Oxe og Henrik Krummedige. Med kong Christian 2.s indblanding på Torben Oxes side blev striden eksplicit politisk. I det følgende argumenterer professor, dr.philos. Ole Jørgen Benedictow for, at striden om Månstorp-godset skal ses i sammenheng med de alvorlige spændinger, som fandtes mellem konge og aristokrati, og som brød ud i lys lue i 1517, da Torben Oxe blev henrettet.

Emne, problemstilling, perspektiv

Striden om Månstorp-godset er den største og voldsomste private godsstrid i dansk senmiddelalderhistorie. Den varte i samfulle fire år fra 1513-1517 og ble raskt intenst politisk betent. Hovedaktørene var Henrik Krummedike på den ene side og Torben Oxe og Christian 2. på den annen side, og med Niels Hack på skiftende sider. Begivenhetsforløpet gir holdpunkter for å anta at de veldige politiske motsetninger mellom konge og aristokrati som trådte åpent fram i 1517, var utkrystallisert i store trekk gjennom striden om Månstorp-godset de foregående år. »Dyveke-katastrofen« og halshuggingen av Torben Oxe skapte ikke motsetningsforholdet mellom konge og aristokrati, selv om hendelsen utdypet det, men utløste de akkumulerte politiske spenningene fra de foregående år. I denne politiske spenningskapende prosessen synes striden om Månstorp-godset å ha stått sentralt – og framstår derved også som en viktig begivenhet i dansk politisk historie.

Samtidig bringer striden om Månstorp-godset Henrik Krummedike igjen i fokus i tidens politikk, men i en ny og uvant konstellasjon – som kongens motspiller. Både hans far og han selv hadde alltid spilt rollene som de danske kongenes, spesielt Christian 1.s og kong Hans' lojalistiske talsmenn, rådgivere og informanter i forhold til Norge, og var for det blitt rikelig belønnet med norske len og høvedsmannsposter. De tjenester som de var villige til å yte kongemakten, overskred de overordnede aristokra-

tiske normkrav til standslojalitet og var sterkt konfliktskapende i forholdet til den norske adelen. Begge vakte oppsikt med hvert sitt vanærende drap på ledende politiske motstandere av den danske kongemakten, Erik Sæmundsson (1449) og Knut Alvsson (1502).¹

Reaksjonene på drapet på Knut Alvsson tvang Henrik Krummedike året etter til å flytte fra Norge til Danmark, og han mistet da hurtig mye av sin spesielle ekspertfunksjon i norske saker, og derfor og sin spesielle verdi for den danske kongemakten. Fra da av ble det danske aristokratiet en mye mer enhetlig og sterkere sosialgruppe for identifikasjon, interessefelleskap og solidarisk samhandling, enn før. Striden om Månstorp-godset satte sentrale aristokratiske verdier og interesser i fokus og avslørte Christian 2.s sanne ansikt som en konge uten personlig lojalitet til den aristokratiske rettsstatens prinsipper og uten respekt for aristokratiets riksråds-konstitusjonalistiske politiske program.

Smarte herrer handler gods

De eldste dokumentene i Månstorp-saken er bare kjent i form av register som Henrik Krummedike lot ta av de viktigste dokumenter fra årene 1512–1516. Det må tas forbehold både for unøyaktigheter og mer eller mindre partisk utvalg av dokumentenes innhold. Gjengivelsen av dem er forøvrig i flere tilfelle så knapp at tolkningen blir usikker. Regestene er delt i to grupper, én som gjengir Henrik Krummedikes brev og én som gjengir Johan Oxes brev.²

Det første dokumentet er fra 2. juli 1512: Torben Oxe lovet Nils Hack at om han eller hans barn ønsket å kjøpe (tilbake) Månstorp-godset av Hans Krafse eller hans arvinger for 5887 mk. innen sankthansdag 1513 til

-
1. Se f.eks. O.J. Benedictow, *Norges historie*, bd. 5, Oslo, 1977, 2. utg. 1987, s. 27, 45, 63-65, 249-271; O.J. Benedictow, »Drapet på Knut Alvsson og dommene over ham«, *Historisk tidsskrift* (Norge), 48, 1969, s. 181-219; O.J. Benedictow, »Knut Alvsson og hans vei til opprør«, *Historisk tidsskrift* (Norge), 53, 1974, s. 122-147; O.J. Benedictow, »Vincens Lunge, Olav Engelbrektsson og det norske riksrådet 1523-24«, *Collegium Medievale*, 1992/1-2, s. 73-104. Om Hartvig og Henrik Krummedikes rolle i unionens politiske system se min kommende artikkel »Hartvig og Henrik Krummedikes rolle i den dansk-norske unionens politiske system: Nye politiske perspektiver på veien fra Norges nedgang til Norges undergang«, *Riget, magten og aren. Den danske adel 1350-1660*, red. Ole Bay, Per Ingeman og Jens Villiam Jensen, Århus 1997.
 2. Rigsarkivet, Henrik Krummedikes privatarkiv, H. 1516.

seg eller sine barn og ikke for å pantsette eller avhende det til andre, skulle godset komme ham i fri besittelse igjen.³ Tre dager senere bekreftet Nils Hack salget og forpliktet seg til å overholde de avtalte betingelser for gjenkjøp. Dessuten utferdiget han en erklæring om å ha mottatt Månstorp gård av Hans Krafse som et len fram til sankthansdag. Bak kjøpet lå en nærmere avtale. Det framgår av at Hans Krafse 9. juli i København unte Torben og Johan Oxe en tredjepart hver i godset.

Først den følgende sommer kom Henrik Krummedike inn i bildet. Det som skjedde, var at Nils Hack benyttet seg av sin gjenkjøpsrett til Månstorp-godset. Pengene ble betalt til Torben Oxe i København dagen før fristens utløp av Henrik Krummedike på Nils Hacks vegne, og Torben utstedte kvittering på beløpet (5887 mk.). Kort etter må det ha kommet Torben Oxe for øret at Henrik Krummedike hadde skaffet Nils Hack midlene til gjenløsningen og at et nytt salg var på trappene, denne gang til Henrik Krummedike. Men retten til gjenkjøp gjaldt uttrykkelig ikke dersom motivet var salg til andre. Torben Oxe nektet å utlevere godset. Henrik Krummedikes svar var å innhente erkebiskop Birgers stevning til Torben Oxe om å møte for riksrådet, slik at det kunne dømme i saken. Riksrådets kjennelse 8. juli lød på at da Torben tok imot pengene, gikk han også fra alle de vilkår som hans brev inneholdt. Handelen som var gjort mellom Niels Hack og Hans Krafse om Månstorp-godset, ble erklært for opphevet. Niels Hack skulle uten hindringer få tilbake godset.⁴ Tre dager senere solgte han det til Henrik Krummedike uten å forbeholde seg gjenkjøpsrett.

For å trygge kjøpet skaffet Henrik Krummedike seg i løpet av det følgende halvår ved minst tre anledninger erklæringer av Niels Hack der denne vedsto seg salget. Den første og trolig også den siste er utferdiget på Lund landsting.

Videre framgår det at Niels Hack fikk Månstorp-godset i forlening av Henrik Krummedike for tre år. Hvorledes lensforholdet var ordnet praktisk er uvisst. Det som lar seg konstatere, er at Henrik Krummedike etter å ha overtatt godset insatte en egen godsfogd, og at godsdriften fremdeles i oktober måned gikk sin normale gang.⁵

Status ved utgangen av 1513 var altså at Henrik Krummedike hadde

3. Henrik Krummedikes privatarkiv, I., Pergamentsbrev, 8/7 1513, København.

4. Ibid.

5. Henrik Krummedikes privatarkiv, B. a., Dirik Tøgersen (fogd på Månstorp) til Henrik Krummedike, 7/10 1513, Månstorp.

Månstorp-godset i tilsynelatende trygg besittelse. Overbevisningen om at alt var i orden gir seg også til kjenne ved at han bare et par uker etter kjøpet supplerte tilliggendet av leilendingsgods.⁶

Kong Christian viser sitt sanne ansikt – og striden begynner

Torben Oxes mistanker var berettiget. Det er imidlertid vanskelig å se hvordan han kunne unngå å bli utmanøvrert, når Henrik Krummedike hadde fått Niels Hack med på notene. Hvordan det gikk til, er noe usikkert, men det ser ut til at Niels Hack har stått i et gjeldsforhold til Henrik Krummedike, som han ikke maktet å betjene, og at det derfor har vært et tvangselement til stede.⁷ Hva det var som fikk Niels Hack til å ombestemme seg enda en gang, er enda mer uklart. For kort etter at han i desember for tredje gang skriftlig hadde vedstått seg salget til Henrik Krummedike, skiftet han igjen side. Det framgår av et brev fra Christian 2. til Henrik Krummedike tre måneder senere. Henrik Krummedike hadde anmodet kongen om å megle mellom dem, og dette lovet kongen å gjøre, dersom Niels Hack ville møte for ham.⁸

Begivenhetene utviklet seg den følgende tid hurtig. Første skritt var at Niels Hack 15. mars utstedte en erklæring på Månstorp om at Torben Oxe hadde stillt ham fullt tilfreds for at han ikke hadde villet la ham kjøpe tilbake Månstorp-godset.⁹ Bakgrunnen for Niels Hacks brudd med Henrik Krummedike angis ikke i kildene. Det antydes vel at Torben Oxe har fristet ham økonomisk til en ny giv, og det kan for så vidt være en tilstrekkelig forklaring. Men med den dom som forelå i saken, tjente ikke et slikt initiativ noen hensikt om det ikke fantest politiske forutsetninger for å skyve rettsspørsmålet til side: Den mellom adelsmenn diskrediterte Torben Oxe viste seg å være en av Christian 2.s yndlinger, i mai overtok han København slott. Dette er forklaringen på at Niels Hack noen dager senere i kongens nærvær kunne tilskjøte Torben Oxe og Hans Krafse Månstorp-godset med den begrunnelse at skjøtebrevet Hans Krafse hadde, var eldre enn Henrik Krummedikes.¹⁰ Mikkell Rud skrev samme dag til (sin

6. Henrik Krummedikes privatarkiv, E., 24/7 1513, København.

7. Jf. nedenfor s. 38-39.

8. Henrik Krummedikes privatarkiv, A. a. 2, Christian 2. til Henrik Krummedike, 2/3 1514, København.

9. Henrik Krummedikes privatarkiv, H., 1516

10. Henrik Krummedikes privatarkiv, H., 1516, 19/3 1514.

Utsnitt av flamlenderen Michel Sittows portrett av Christian 2. fra 1515. Da var kong Christian 35 år gammel. (Etter: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, 7, 1989, s. 79).

svoger) Henrik Krummedike, fortalte hva som var foregått på slottet og advarte om hva som nå foresto: Torben Oxe ville straks begi seg over til Skåne og overta gården, »forholder edher ther vdi«. ¹¹ Mikkel Rud sikter her til at Niels Hack var høvedsmann på Lindholm slott i Månstorp nærhet, og derfor lett kunne sikre seg kontroll over Månstorp-godset.

Den nye politiske vilje i Danmark til å sette makt over rett var nå åpenbar. Hva kong Christian, Niels Hack og Torben Oxe utmerket godt visste, var at samme dag møtte landsdommeren i Skåne Sten Bille, Tryge Krabbe og Henrik Ågessøn, alle tre framtreddende riksråder, samt prosten i Dalby og to velrennomerte adelsmenn fram i Landskrona på kongens befaling for å dømme mellom Henrik Krummedike og Niels Hack. ¹² Som det framgår av det foregående, hadde Niels Hack annet for seg enn å møte fram på domskommisjonens stevning. Utfallet av saken ble det som alle parter i saken utmerket godt visste på forhånd at det måtte bli. Henrik Krummedike ble tildømt Månstorp gård og gods. ¹³

Umiddelbart bega han seg til København og presenterte domsbrevet for kong Christian. To dager etter at kongen hadde bevitnet Niels Hacks fornyede salg av Månstorp-godset til Torben Oxe og Hans Krafse, beordret han derfor Ove Knudssøn (Ged I) og fodermarsken Jens Torbenssøn (Rosensparre) til å ri for det på Henrik Krummedikes vegne. ¹⁴ 26. mars møtte de to fram på Månstorp og »esket« godset av Niels Hack. De erklærte at dersom noen våget å bruke Månstorp gård eller tilliggende gods etter at de nå hadde forbudt det, skulle det regnes for fullt voldsverk. ¹⁵ De overleverte dessuten Niels Hack et maningsbrev fra Henrik Krummedike og påså at han leste det og beholdt det hos seg. Det gikk ut på at Niels Hack innen tre dager skulle komme til København og holde ridderlig innlager i borgeren Willum van Bommels hus til han hadde nedbetalt gjeldsbrevene for de beløp Henrik Krummedike hadde ytt ham utover den summen han hadde

11. Henrik Krummedikes privatarkiv, B. a, Mikkel Rud til Henrik Krummedike, 19/3 1514, København.

12. Om flyttingen av Skåne landsting fra Lund til Landskrona se *Regesta diplomatica historicae Danicae*, 2.r., 12, nr. 9949, 10100, 10101.

13. Henrik Krummedikes privatarkiv, D. a, Christian 2.s ridebrev til Ove Knudssøn (Ged I) og Jens Torbenssøn (Rosensparre), 21/3 1514, København; *ibid.*, E., Ove Knudssøns og Jens Torbenssøns brev om at de har ridd for Månstorp, 28/3 1514, Ellinge; *ibid.*, I., Pergamentsbrev, Stadfestelse av Christian 2. på dommen av 19/3 1514, 18/6 1514, København.

14. Henrik Krummedikes privatarkiv, D. a, 21/3 1514.

15. Henrik Krummedikes privatarkiv, E., Ove Knudssøn (Ged I) og Jens Torbenssøn (Rosensparre), 21/3 1514, København. Jf. *Udvalg af gamle Danske Domme afsagte paa Kongens Retterting og paa Landsting*, utg. J.L.A. Kolderup-Rosenvinge, I, København, 1842, nr. 19, s. 25-26, 10/6 1495.

kjøpt Månstorp-godset for. Etter at maningsbrevet var kommet Niels Hack forskriftsmessig i hende, red de videre til landsbyene under setegården og forbød bøndene der å svare andre enn Henrik Krummedike.¹⁶

Opplysningen om maningsbrevet er særlig interessant. Maningsbrev ble brukt til å fremme oppfyllelse av gjeldsbrev ved å sette debitorens ære som adelsmann i fare ved forsømmelse.¹⁷ Det var under tidens forutsetninger en noe nær maksimal trusel.¹⁸ Maningsbrevet viser derfor for det første at Niels Hack hadde gjeld til Henrik Krummedike som han ikke maktet å innløse innen utløpet av den avtalte frist. Den umiddelbare muligheten for å sette inn et slikt pressmiddel peker dessuten mot at det kan ha vært inne i bildet alt tidligere.

En brevveksling mellom de to i 1511 viser at Niels Hack alt da sto i et problematisk gjeldsforhold til Henrik Krummedike.¹⁹ Beskyldninger for bedrageri og henvisninger til ære var alt i omløp. Dersom Henrik Krummedike har brukt truselen om maningsbrev for å tvinge Niels Hack til å selge godset til ham, blir Niels Hacks ambivalente holdning straks mer forståelig. Kan det være noe slikt Niels Hack sikter til, når han skrev at han merket annet lå under enn det Henrik Krummedike hadde gitt til kjenne i sitt brev? Det reiser i så fall spørsmålet om salget av Månstorp alt på dette tidspunktet var på trappene. Derfor blir det også interessant at Henrik Krummedike alt i mai 1510 kjøpte en gård i nærheten av Månstorp.²⁰ I betraktning av at Henrik Krummedike overhodet ikke eide annet gods i denne delen av Skåne, virker kjøpet overraskende når det sammenholdes med den godspolitik han ellers førte, som er preget av sterk arronderingsorientering og vilje til konsentrasjon av leilendingsbrukene om hovedgårder/setegårder. Sett på bakgrunn av kjøpet av Månstorp-godset noen år senere, gir kjøpet av gårdsbruket mening. Dermed reises et nytt

16. Henrik Krummedikes privatarkiv, E., 28/3 1514, Ellinge.

17. Axel Petersen, »Om Indmaning i Danmark indtil Christian V's Danske Lov«, *Germanistische Abhandlungen zum LXX. Geburtstag Konrad von Maurers*, 1894, s. 149-184; Christian L.E. Steman, *Den Danske Retshistorie indtil Christian V's Lov*, København, 1871, s. 558; Christen Osterssøn Veyle, *Glossarium Juridicum Danico-Norvegicum*, København, 1652, s. 552.

18. Se f.eks. V.L. Simonsen, *Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adelslægter*, bd. 1, Odense 1845, s. 74f, 129f; C.F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497-1536*, III-1, København, 1867, s. 7-9; *Diplomatarium Norvegicum*, IX, 521.

19. *Missiver fra Kongerne Christian I's og Hans' Tid*, II, København, 1914, nr. 248, 16/4 1511; nr. 255, 9/7 1511; nr. 261, 19/12 1511; *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Medievalis*, 2. r., VI, nr. 11988, 19/12 1511.

20. *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Medievalis*, 2. r., VI, nr. 11593, 10/5 1510.

spørsmål. Kan salget til Hans Krafse og Torben Oxe sommeren 1512 gjenspeile uvennskap mellom Henrik Krummedike og Niels Hack det foregående år og dermed representere det første forsøk fra Niels Hacks side på å vri seg ut av et økonomisk tvangsgrep som Henrik Krummedike hadde på ham?

Hans Krafses og Johan Oxes navn forsvinner heretter fra sakens dokumenter. Formodentlig krevde det nye utspillet drøyere kost enn de var villige til å servere. Slik saken nå sto, var den et klart opplegg til åpen feide.

Kong Christian og Torben Oxe går på offensiven

I den kritiske situasjonen som var oppstått, rådspurte Henrik Krummedike seg hos slekt og familie. Det gjorde ham ondt, skrev den vordende svigersønn Eske Bille, at (fetteren) Torben Oxe hadde ført seg slik i tretten med ham, og han hadde ikke gjort det med sine frenders og nærmestes råd. Alle som hørte om det var lei seg for det. Han hadde talt med kongen, hofmesteren Niels Eriksson (Rosenkrantz) og flere andre. De uttalte alle at Månstorp aldri kunne komme Henrik Krummedike fra med noen rettergang. Alle rådet ham til å la saken bero en tid. Han ville da lettere få sin vilje med rettergang eller på annen måte.²¹

Samme situasjonsvurdering hadde Tyge Krabbe og Henrik Ågessøn (som begge blant annet hadde vært med på å tildømme ham Månstorp-godset i Landskrona). De advarte mot feide og rådet ham til å se saken an noen tid og ellers forfølge den rettslig. De mente at han hadde retten på sin side, og anså at det til syvende og sist ville avgjøre saken. Alvoret i den aktuelle situasjon kommer tydelig til uttrykk. Tyge Krabbe fortalte at Niels Hack og Torben Oxe skulle ha ført fullt opp av kanoner og krutt med seg fra København og til gården. Begge tilbød likevel sin hjelp, Henrik Ågessøn karakteristisk nok for situasjonen med forbehold for det han kunne forsvare med ære. Tyge Krabbe som nettopp hadde vært hos kongen,²² oversendte dessuten kongens stadfestelse på Landskrona-dommen.²³

Det kom likevel til en feidemessig episode. Da en av Henrik Krumme-

21. Henrik Krummedikes privatarkiv, B. b, Eske Bille til Anne Rud, 24/3 1514.

22. P.F. Suhm, *Nye Samlinger til den Danske Historie*, II 1-2, s. 132-133, 28/3 1514.

23. Henrik Krummedikes privatarkiv, B. b, Tyge Krabbe til Henrik Krummedike, 2/4 1514, Helsingborg; *ibid.*, Henrik Ågessøn til samme, 5/4 1514, Søborg.

dikes tjener kort etter var i Malmö, forfulgte Torben Oxe ham gjennom gatene med sine svenner. Mot Henrik Krummedikes instruks spente tjeneren i panikk armbrøsten og skjøt mot Torben Oxe, men uten å treffe. Til sist greide han å søke tilflukt i Helligåndsklosteret, der han ble beleiret av Torben Oxe, Niels Hack, Anders Hack og Oluf Pederssøn.²⁴ Etter alt å dømme slapp tjeneren heldig fra det, fordi beleiringen av klosteret beveget erkebiskop Birger til å gripe inn med megling. Dette resulterte i våpenstillstand fram til 1. mai.²⁵

Mot slutten av stillstandsperioden forberedte Henrik Krummedike seg på å dra over til København. Hans hustru skulle straks formidle videre de råd som innløp fra deres »venner«, især Tyge Krabbes: »Jeck vil vel kenne hvat radh er eller ey«. Han hadde skrevet til landsdommeren Sten Bille og bedt ham gi en skriftlig erklæring om Niels Hacks ære tålte maningsbrevet.²⁶ En påskrift bakpå viser at det er blitt lest opp på Lund landsting 30. april, men noen erklæring fra Sten Bille er ikke bevart.

Henrik Krummedikes planer ble krysset av et kongelig initiativ. 29. april skrev kongen at han for å avverge ytterligere skade, hadde bedt erkebiskopen megle fred også utover 1. mai og til han selv om kort tid kom over til Skåne og kunne tale med partene. Kongen befalte ham å godta meglingen og avholde seg fra feide.²⁷ Brev med samme befaling ble også sendt til Torben Oxe og Niels Hack.²⁸ Samme dag utgikk det brev til Lund om at byen skulle besørge én natts underhold for kongen og hans folk.²⁹ Det kan tyde på at kongens reise kom brått på eller eventuelt ble framskutt.

Kong Christian dro fra København over til Malmö 4. mai med planer om å oppholde seg i Skåne i 12 dager og i løpet av denne tida blant annet å få en avgjørelse på Månstorp-saken.³⁰ Trolig visste Henrik Krummedike på dette tidspunkt at Eske Bille 1. mai var løst fra sin stilling som høveds-

24. Rigsarkivet, Håndskriftsamlingen, Klevenfeldts Samlinger, uten dag 1514, Malmö. Avskriften er gjort i 1752 etter en øyensynlig noe beskadiget original.

25. Henrik Krummedikes privatarkiv, A. a 2, Christian 2. til Henrik Krummedike, 29/4 1514, København.

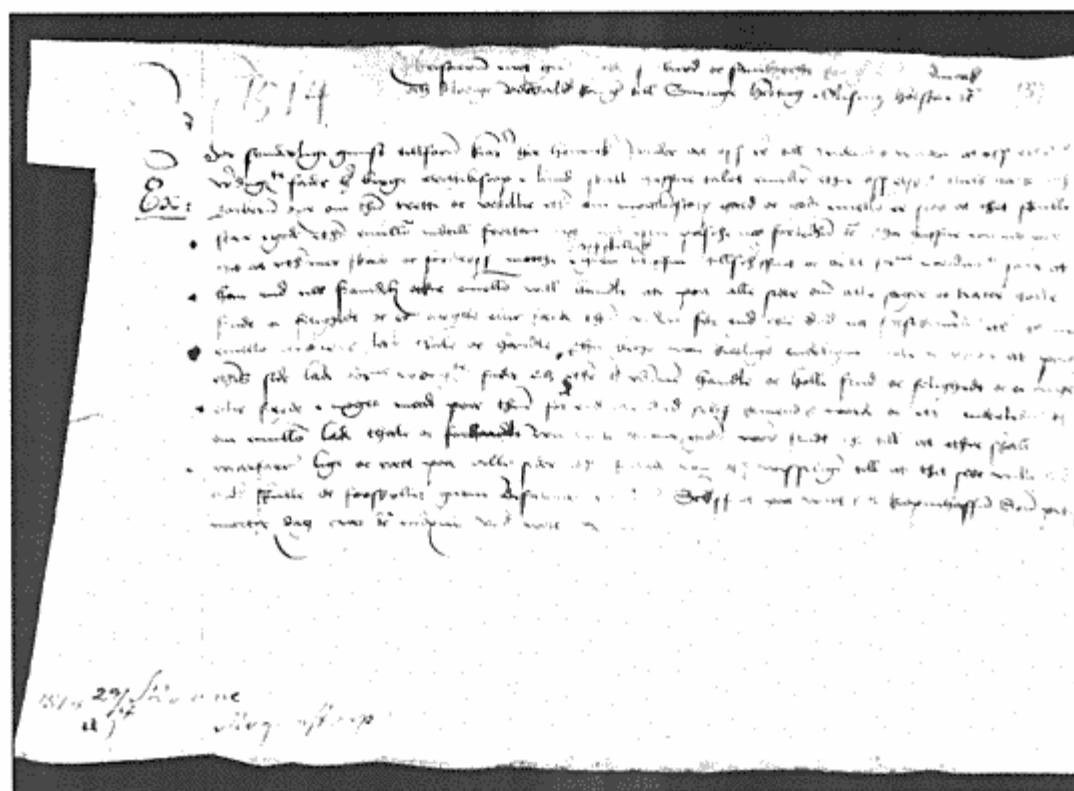
26. Ibid., B. b, Henrik Krummedike til Anne Rud, 26/4 1514, Ellinge.

27. Henrik Krummedikes privatarkiv, A. a 2, Christian 2. til Henrik Krummedike, 29/4 1514, København.

28. Rigsarkivet, Eske Billes privatarkiv, B. a 2, Kannik i Roskilde Hans Andersen til Eske Bille, 16/5 1514, Assens.

29. Suhm, *Nye Samlinger til den Danske Historie*, II, 1-2, s. 133.

30. Eske Billes privatarkiv, B. a 2, Kannik i Roskilde Hans Andersen til Eske Bille, 16/5 1514, Assens.

Brev fra Christian 2. til Henrik Krummedike 29. april 1514. (Foto: Rigsarkivet, København).

mann på København slott. Valget av Torben Oxe til hans etterfølger sammen med de foregående erfaringer var egnet til å gjøre Henrik Krummedike mistroisk om kongens hensikter med å ville avgjøre striden bare noen få uker før herredagen som var sammenkalt i København i anledning arveprins Christians kroning (11. juni). Det er derfor ikke overraskende å finne at Henrik Krummedike plutselig ble syk. I stedet for å møte fram personlig, valgte han gjennom et brev til kansleren Ove Bille å informere kongen om sitt sykdomsforfall og sitt syn på tretten med Torben Oxe og Niels Hack.³¹

Knappt noen tvilte på at den korrekte diagnose var kalde føtter. Det måtte Henrik Krummedike være oppmerksom på, og han kunne med god grunn bekymre seg for at total sabotasje av kongens initiativ ville med-

31. Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 1301 e. fol., Christian 2. til Henrik Krummedike, 5/5 1514, Malmö; *ibid.*, Ove Bille til Henrik Krummedike, 5/5 1514, Malmö.

føre sterkere favorisering av Torben Oxe. Gjennom et nytt brev til Ove Bille noe senere forhørte han seg derfor om han kunne møte kongen på tilbakereisen. Dessuten ba han om hans personlige vurdering i saken. Den ferske forlovelsen mellom kanslerens bror og hans egen datter ble utnyttet så langt den rakk. Ove Bille opplyste 11. mai at kongen nettopp var reist avsted til Malmö. Om Henrik Krummedike benyttet opplysningen, er uvisst, men den rettslige prøving av Månstorp-saken var alt utsatt til herredagen. Kongen hadde skrevet til ham og til Torben Oxe og Niels Hack og befalt dem å avstå fra all feide til den var over. Henrik Krummedike hadde vunnet første runde. Han noterte seg utvilsomt også med tilfredshet kanslerens rettslige vurdering. Ove Bille var overbevist om at når saken kom opp for kongen og riksrådet, ville avgjørelsen falle ut til hans fordel. Dette var ikke bare kanslerens personlige vurdering, alle som kjente saken sa det samme.³²

Samtida synes å ha vært enstemmig i sin oppfatning om at Henrik Krummedike hadde jusen på sin side i striden om Månstorp-godset. Det var derfor alminnelig ventet at rettsforhandlingene under herredagen ville bringe saken til ende med Henrik Krummedike som seierherre. Herredagene spilte en viktig rolle i Henrik Krummedikes strategi. Da ble Christians handlefrihet begrenset av det store antallet riksråder og andre framtreddende adelsmenn som var til stede.

Det første som skjedde, var at Christian 18. juni 1514 nok en gang stadfestet Landskrona-dommen.³³ Dessuten skaffet Henrik Krummedike seg en ny dom: Tre dager senere tildømte kongen og riksrådet ham Månstorp-godset på grunnlag av erkebiskopens dom fra foregående år og Niels Hacks skjøtebrev.

Men dommen inneholdt denne gang et forebehold: Niels Hack, heter det, skulle så snart råd var komme til København og være i rette med Henrik Krummedike om brevet som han skulle ha fått av ham på gjenkjøpsrett til godset i tre år, men som Henrik Krummedike hevdet var falsk. Under herredagen som var forsamlet i København året etter i samband med kong Christians bryllup, stevnet Torben Oxe Henrik Krummedike for kongen fordi Henrik Krummedike hadde beskyldt ham for å ha vært sammen med Niels Hack om å fabrikere dokumentet. Torben Oxe mente at en slik sak

32. Ny kgl. Saml. 1301 e. fol., Ove Bille til Henrik Krummedike, 11/5 1514, Gladsaxe; jf. *ibid.*, Ove Bille til Henrik Krummedike, 5/5 1514, Malmö.

33. Henrik Krummedikes privatarkiv, I., Pergamentsbrev, 18/6 1514, København.

skulle gå hans ære for nær, og erklærte at han ikke hadde hatt noe med det å gjøre. Henrik Krummedike svarte at hans signet var kommet fra ham og var blitt brukt til å besegle et brev uten hans vilje og viten. De som hadde vært med i råd og dåd, hadde ikke gjort det i god tro. Kongens kjennelse lød på at saken først kunne avgjøres når brevet Niels Hack hevdet å ha fått av Henrik Krummedike var blitt dømt falsk.³⁴ Kjennelsen gir et umiddelbart tilforlatelig inntrykk, men innebar i virkeligheten en foreløpig garanti mot videre rettsforfølgelse av Torben Oxe for falskneriet. Bakgrunnen var at Niels Hack nok en gang hadde skiftet side og nå samarbeidet med Henrik Krummedike. Henrik Krummedike ville ikke kreve noen dom over Niels Hack for det falske brevet, så lenge det varte.

Den nye vendingen i saken fant sted i dagene mellom kong Christians og riksrådets dom 21. juni og 1. juli, da Niels Hack, Anders Hack og Henrik Krummedike opptrådte sammen i København.³⁵ Niels Hacks motiver for igjen å skifte side uttales ikke eksplisitt i kildene, men han må ha vært i en meget trengt situasjon. Henrik Krummedike hadde spilt sine kort viselig. Han hadde skaffet seg et bunnsolid rettsgrunnlag gjennom dommer avsagt på landstinget, av kongen, erkebiskopen og riksrådet og hadde lagt sterkt press på Niels Hack ved å sette hans ære som adelsmann i fare gjennom maningsbrevet. Det falske brevet må ubetinget ha vært en alvorlig feilkalkulasjon fra Niels Hacks side, et desperat produkt av en situasjon som var i ferd med å bli uholdbar. Det er vanskelig å se noen annen vei ut av uføret for ham enn den han fulgte, å søke forlik.

Samtidig fant det sted en betydningsfull endring i Niels Hacks stilling som pantelensherre på Lindholm slott. Hovedmannsstillingen hadde gitt et stort militært overtak i striden om Månstorp-godset som lå i de underliggende herredene.³⁶ Det framgår klart av kildene at Henrik Krummedikes motparter hadde hånd om stridens eple. 27. juni ga kong Christian med Henrik Krummedike som relator også Axel Brahe pant i Lindholm slott.³⁷ Dermed var det to personer som kunne kalle seg hovedsmann på Lindholm slott, hvorav den ene var blitt hjulpet til stillingen av Henrik

34. *Handlingar till Nordens Historia*, Stockholm, 1967-1969, bd. 1, nr. 82, s. 89-90, 22/8 1515.

35. Rigsarkivet, Anders Bentsen Billes privatarkiv, I. Anders Hacks, Henrik Krummedikes og Knud Gøyes åpne brev, 1/7 1514, København.

36. K. Erslev, *Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede*, København, 1879, s. 4; Henrik Krummedikes privatarkiv, E., 28/3 1514, Ellinge.

37. Suhm, *Nye Samlinger til den Danske Historie*, II 1-2, s. 140f. Jf. *ibid.*, s. 144, 16/10 1514.

Krummedike. Niels Hacks muligheter for å bruke slottets militære kapasitet mot ham igjen var blitt vesentlig redusert.³⁸ Denne utveien var foreslått av Henrik Krummedike for kongen første gang i begynnelsen av mai.³⁹ At kong Christian nå gikk med på forslaget, hang trolig sammen med at både Niels Hack og Torben Oxe var interessert i forlik for å unngå et rettsoppgjør om det falske brevet under herredagen. Også kongen opptrådte i denne sammenheng med forsiktighet.

I den nye situasjonen sluttet Niels Hack helhjertet opp om Henrik Krummedike. Det skyldtes utvilsomt i hovedsak at Torben Oxe ikke ville gi seg. Niels Hack måtte skrive til Henrik Krummedike og be ham sende flere svenner og penger, slik at han kunne bevare skinnet overfor Torben Oxe og hans svenner: Det gjaldt dem dog begge like meget. Kom det til oppgjør, så ville de like gjerne ete av hunden (Torben Oxe!) som hunden av dem. For sin del ville han nå gjøre etter hans vilje. »Ram mitth bæste Igenn som jeg gijør deg till och som dw haffwer loffwed och till saght megh«.⁴⁰

Striden om Månstorp-godset var altså ikke kommet til en slutt, til tross for dommene Henrik Krummedike hadde vunnet for seg og til tross for at Niels Hack igjen hadde sluttet seg til ham. Etter dommen i saken mellom Henrik Krummedike og Torben Oxe i slutten av august 1515 om det falske gjenkjøpbrevet,⁴¹ henvendte derfor Henrik Krummedike seg igjen til kongen om sin sak. Det eneste han oppnådde, var å bli henvist til Roskilde-bispen Lage Urne, formodentlig formelt på grunn av dennes stilling som øverste kansler.⁴² Når Lage Urne i sin redegjørelse for kongen åpner med å bedyre for Gud at han verken i denne sak eller andre saker ville følge annet enn rettferdighet, kan det nok forstås som en alminnelig arengapreget frase, med det ligger nærmere å se på formuleringen på bakgrunn av kongens partiskhet i saken. Lage Urne, liksom de øvrige som kommenterte saken, anerkjente forbeholdsløst Henrik Krummedikes klare rett

38. Jf. f.eks. Suhm, *Nye Samlinger til den Danske Historie*, II 1-2, s. 146, 2/3 1515; Anders Bentsen Billes privatarkiv, I, 1/7 1514, København; Henrik Krummedikes privatarkiv, B. a, Niels Hack til Henrik Krummedike, 17/5 1515, Lindholm.

39. Ny kgl. Saml. 1301 e. fol., Ove Bille til Henrik Krummedike, 5/5 1514, Malmö.

40. *Danske Magazin*, 3. r., II, s. 155; Henrik Krummedikes privatarkiv, B. a, Niels Hack til Henrik Krummedike, 17/5 1515, Lindholm. Jf. *Handlingar til Nordens Historia*, I, nr. 4, s. 4-5, 28/1 1515; jf. Anders Billes privatarkiv, B. a, Henrik Krummedike til Anders Bille, 22/2 1515, Ellinge.

41. Se ovenfor s. 42-43 og fn. 34.

42. W. Christensen, *Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede*, København, 1903, s. 82-91.

til godset. Han rådet derfor kongen til »for eder nades egenn lempæ« at han fikk sin dom igjen. »Hanss vedderpart er sin rett alligener, effter then leylighed ieg nw forfoder i Køpenhaffen. falket er behendeligt etc.«⁴³

Kong Christian og Torben Oxe vinner overtaket

Det kan se ut til at Torben Oxe nå var i ferd med å gi opp. Vel én og en halv uke senere utstedte Niels Hack et åpent brev som ga Torben Oxe fullmakt til å oppebære 200 mark av summen Lindholm slott var pantsatt for på vilkår av at han brukte pengene til å stifte en messe for St. Anna.⁴⁴ Dette må springe ut av en mer omfattende avtale om forlik. En messestiftelse kunne partene saktens ha behov for. Som del av et forlik, ville den også gjøre et godt inntrykk på deres samtidige. En påskrift på dokumentets bakside med en hånd som etter alt å dømme er Henrik Krummedikes,⁴⁵ viser hvem som trolig trakk i trådene.

Etter at herredagen i København sommeren 1515 var overstått og etter at bryllupet med Elisabet av Habsburg var brakt vel i havn (12. august), hadde kong Christian mindre enn tidligere grunn til å vise måtehold. Hadde han kunnet holde sin hånd over Torben Oxe de foregående år, kunne han desto tryggere gjøre det i ettertid. Så lenge Torben Oxe hadde kongens særlige velvilje i behold, var det ikke noen grunn for ham til å gi seg.

Den følgende tid stevnet kong Christian på Torben Oxes vegne gang på gang Henrik Krummedike til å møte for seg. Omkring sankthanstid 1516 hadde Christian og kansleren fått unnskyldende svar fra Henrik Krummedike på deres tredje stevning – denne gang med sykdom som påskudd. Christian godtok tilsynelatende unnskyldningen,⁴⁶ men ventet heller ikke mer enn fire dager før han fyrte av stevning nummer fire. Henrik Krummedike fikk befaling om å møte fram for kongen 19. august. Han skulle ta med seg bevismaterialet på sin rett til godset og gjøre lov og rett for seg: »Oc ladher thet ingelwne«.⁴⁷ Men Henrik Krummedike uteble like fullt. Neste skritt var forutsigbart: 13. september tildømte kong Christian Tor-

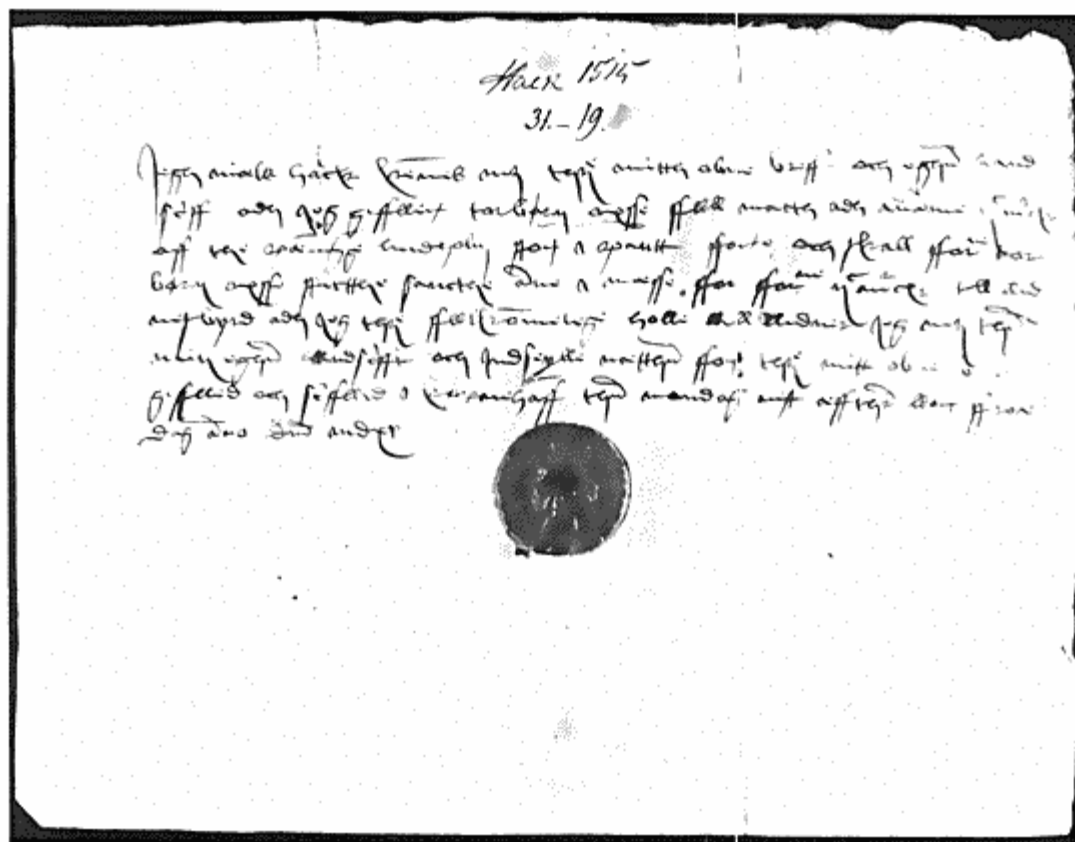
43. *Handlingar till Nordens Historia*, I, nr. 86, s. 92-93, 28/8 1515.

44. Rigsarkivet, Torben Oxes privatarkiv, Samlingspakke, Arkivnr. 1475, 10/9 1515, København.

45. »gelss breff ssom niels hack er torbern oxxe sskyldig«.

46. *Handlingar till Nordens Historia*, I, nr. 257, s. 327-328.

47. *Handlingar till Nordens Historia*, I, nr. 260, s. 330.

Åpent brev av Niels Hack 10. september 1515. (Foto: Rigsarkivet, København).

ben Oxe Månstorp-godset inntil han og Henrik Krummedike møtte for rette i saken.⁴⁸

Kongens siste trekk er avslørende for det spillet som nå var i gang. 17. juni 1517 var det Torben Oxes tur til å få Lindholm slott i forlening. Overtakelsen skulle skje på den måten at han innløste Axel Brahes og Niels Hacks pant i slottet. Deretter skulle han beholde det med all kongelig inntekt i 12 år.⁴⁹ Når det i denne fasen av striden om Månstorp-godset var Torben Oxe som tok ut stevningene og Henrik Krummedike som unnlot å møte fram, hang det åpenbart sammen med at befalingsmennene på Lindholm slott nå sto på Henrik Krummedikes side, og at han derfor hadde full kontroll over godset.

Noen fyldestgjørende forklaring er dette ikke. Torben Oxe og kong

48. Henrik Krummedikes privatarkiv, H., 1516.

49. Suhm, *Nye Samlinger til den Danske Historie*, II 1-2, s. 172-173.

Christian må i det minste ha hatt et formelt juridisk grunnlag å fremme sine stevninger på. Det er også påfallende at Henrik Krummedike ikke møtte fram på dem. I hans omhyggelig oppbygde rettskrav på godset måtte det ha oppstått en bresje som hans mindre nøyeregnende motparter kunne benytte seg av. Det kan knapt være tale om noe annet enn det falske gjenkjøpsbrevet. Så lenge det ikke var dømt falsk, kunne det hevdes at det var ekte. Det betydde juridisk sett straks en anseelig styrking av Torben Oxes stilling. Henrik Krummedike måtte på sin side ta hensyn til det fornyede vennskapet med Niels Hack. Til grunn må ligge en avtale om at han skulle frafalle tiltalen mot Niels Hack for det falske gjenkjøpsbrevet og for unnlatsen av å oppfylle maningsbrevet mot å få Niels Hacks fulle støtte i striden om Månstorp-godset.⁵⁰ Dersom Henrik Krummedike hadde møtt fram på én av stevningene, ville han ha satt seg i en tvangssituasjon. Han ville ha hatt valget mellom å bevise at gjenkjøpsbrevet var falsk eller måtte regne med at godset ble tildømt Torben Oxe.

Så lenge Torben Oxe sto høyt i kong Christians gunst og kunne påregne dennes velvillige tolkning av alle sakens akter, ville det også komme inn et usikkerhetsmoment om utfallet av en rettergang om det falske gjenkjøpsbrevet. Det er ikke uten videre selvsagt at Henrik Krummedike kunne gi en så vanntett bevisførsel for brevets falskhet at kongen ikke kunne finne den minste svakhet å hake seg fast i. Et annet moment må ha vært at Niels Hack uunngåelig ville bli drevet i armene på dem som hadde interesse av å påstå dokumentets ekthet. Det kunne komme til å gjøre en rettsak enda vanskeligere å vinne. Han måtte dessuten regne med at et nytt uvennskap med Niels Hack ville sette den ubestridte kontroll med Månstorp-godset i fare, selv om Niels Hack ikke kunne utnytte slottets militære kapasitet på samme måte som i 1514.

Torben Oxe og kong Christian hadde klart å trenge Henrik Krummedike inn i en situasjon der han måtte velge mellom to hver for seg utiltallende og lite løfterike utveier for å forsvare sin besittelse av godset. Ved å ignorere stevningene hadde han i virkeligheten gjort et valg som bare kunne gi ham tidsgevinst. Men tiden arbeidet ikke for ham. I løpet av et forholdsvis begrenset tidsrom ville spillet uunngåelig kunne ut i at Torben Oxe ble tildømt godset med det samme forbehold som sto i de dommer Henrik Krummedike tidligere hadde vunnet for seg, dvs. inntil begge par-

50. »Ram mitth bæste Igenn som jeg gjør deg till och som dw haffwer loffwed och till saght megh«.

ter møtte for rette.⁵¹ Så langt var man kommet 13. september 1516. Dermed hadde Henrik Krummedike rettslig sett ikke lenger noe valg. Han hadde derimot mulighet for å vinne mer tid. Liksom Torben Oxe og Niels Hack hadde gjort i 1514, kunne han falle tilbake på sin militære overlegenhet i området der godset lå, og åpne feide med Lindholm slotts militære kapasitet i ryggen. Direkte kildebelegg for at det faktisk gikk slik til fins ikke, men forleningsbrevet på Lindholm slott til Torben Oxe sommeren 1517 er et sterkt indisium. Det er vanskelig å se annet enn at Henrik Krummedike med dette forleningsbrevet ble trengt opp i et hjørne. Dermed må også jorda ha begynt å brenne under Niels Hack. Det avgjørende øyeblikk ville komme, da festningen skiftet hender.

For menn av Henrik Krummedikes og Niels Hacks kaliber og legninger fantest det likevel en tredje utvei. Torben Oxe overtok aldri Lindholm slott.⁵² I første omgang kan det bare bety at Henrik Krummedike og Niels Hack nektet å gi fra seg festningen til ham. Det var åpen insubordinasjon. Det må i såfall ha skjedd med henvisning til opprørsparagrafen i kongens håndfestning (§ 68), som gjorde opprør mot den aktivt urettsindige konge til en plikt- og æressak.⁵³

Henrik Krummedikes og Niels Hacks formelle grunnlag for å gå til et slikt skritt må ha vært vel egnet. Hele det aristokratiske politiske miljø, kongens fremste rådgivere og landets øverste rettsorganer, landsting og riksråd, hadde anerkjent Henrik Krummedikes rett i Månstorp-saken. Men det var et skritt med lett overskuelige og drastiske konsekvenser, dersom kongen var villig til å ta den politiske belastning som en militær aksjon ville medføre. Og her var det i beste fall tale om en langvarig beleiring, som ville gi reaksjonene god tid til å vokse i styrke og omfang. Det må være i slike vurderinger at Henrik Krummedike og Niels Hack så muligheten for å slippe fra saken.

Det ser da også ut til at kongen nølte. I et brev til Henrik Krummedike

51. Jf. Henrik Krummedikes privatarkiv, H., 1516, 21/6 1514; *ibid.*, I., Pergamentsbrev, 18/6 1514.

52. Etter Torben Oxes død er det broren Johan Oxe som opptrer som hovedsmann på festningen i tidsrommet 1517-1522. Det viser at han har innløst partene, dvs. 2460 mk., 5 lødige mk., 1000 gl. for Niels Hacks del og 1000 gl. for Axel Brahes del. O.J. Benedictow, »Bemerkninger til Torben Oxe-saken«, *Middelalderforum – Forum mediaevale*, 13, 3/4, 1986, s. 100, 103; K. Erslev, *Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede*, København, 1879, s. 4. Med Torben Oxe ryddet av veien var også striden om Månstorp-godset uten av verden, og verken Niels Hack eller Axel Brahe så noen grunn til å motsette seg at pantene ble innløst av Johan Oxe.

53. *Aarsberetninger fra det Kgl. Geheimearchiv*, II, København, 1855-1859, s. 64.

kort etter utnevnelsen av Torben Oxe, henviste kongen til en reise han ville foreta til Halland eller Skåne.⁵⁴ Reisen ble etter alt å dømme utsatt. I det minste trakk den lenge ut. På et tidspunkt da krigen med Sverige bandt alt det vesentlige av Danmarks militære styrker, hadde kongen også god grunn til å utvise forsiktighet med å ferdes i en landsdel hvor høvedsmanden på dens sterkeste festning hadde satt seg opp mot ham. Det store danske nederlaget i midten av august gjorde det vel også naturlig å skyve et eventuelt oppgjør om slottet noe fram i tiden.

Seier ved avgrunnens rand: Dyvekekatastrofen ex machina

Så langt hadde Henrik Krummedike og Niels Hack vært heldige. På dette tidspunktet må de likevel ha sett nederlaget i hvitøyet – enten det nå lot seg lirke til som en minnelig løsning eller det utspant seg i et fullt militært oppgjør. Det skulle vise seg at de var mer enn rimelig heldige. 27. september, tre måneder etter at han hadde varslet Henrik Krummedike, fant kong Christian tida inne til å reise over til Skåne.⁵⁵ Da var den store katastrofen alt et faktum. 21. september døde kongens elskede Dyveke plutselig.⁵⁶ På hvilken måte det kan ha berørt Torben Oxes stilling i første omgang er usikkert. Ifølge Svanings framstilling, greide Torben Oxe først noenlunde å rense seg for mistanken om giftmord, men uten at kongen helt kunne slippe den fra seg. Mistanken skal således straks ha hvilt på ham. Beretningen er problematisk som kilde, men den passer som hånd i hanske inn i begivenhetsforløpet til oppgjøret om Lindholm slott. En plutselig distanse mellom Christian 2. og Torben Oxe kan ha gjort det lettere for kongen å nærme seg Henrik Krummedike og Niels Hack med henblikk på å løse den alvorlige konflikten i minnelighet. At Torben Oxe kort tid forut hadde lagt seg ut med kongens nye rikshofmester Mogens Gøye, kan også ha hatt betydning. Kongen distanserte seg i det minste kraftig fra Torben Oxes opptreden, og insisterte – påfallende nok – på at den var skjedd uten hans viten og vilje.⁵⁷ Det er en reaksjon

54. *Handlingar till Nordens Historia*, I, nr. 420, s. 512, 26/6 1517.

55. Suhm. *Nye Samlinger til den Danske Historie*, II 1-2, s. 175.

56. J. Hvidtfeldt, *Danmarks historie*, bd. 5, København, 1963, s. 235.

57. Tycho de Hofman, *Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd*, bd. 2, København, 1778, s. 162, Anm. e: »... Som i [Mogens Gøye] oss tilscrifve at oss elskelig Torben Oxe haffwer ladhet gribe en ethers thienere log uforwundhen, thaa wile wij forscriffwe thil forne oss elskelig Torbern Oxe, at hand ladher samme ethers tienere til borghen, oc ær thet oss altingest uwitterligh, oc nar wor Cantzeler kommer til stede, tha wille wy giffwe ethers steffning offver forne Torben Oxe. In Cristo valete...« (9/8 1517).

som blir lett forståelig om han umiddelbart forut var blitt drastisk konfrontert med konsekvensene av sin vidtgående og, slik samtida så det, urettmessige støtte til Torben Oxe i Månstorp-saken ved påminnelse om opprørsparagrafen og alminnelig respektert insubordinasjon.

Noe sikkert er det ikke mulig å si. Selv om Torben Oxe fortsatt fem og en halv måned etter utnevnelsen til høvedsmann på Lindholm slott ikke hadde overtatt slottsloven, skulle det kunne argumenteres uavhengig av Svanings meddelelser med å vise til det danske militære engasjementet i Sverige og ettervirkningene av nederlaget. Fremdeles 24. november var Torben Oxe i normal virksomhet.⁵⁸ Først en av de følgende dager skylte katastrofen inn over ham. Det ble mestermannen som kom til å sette punktum for den årelange striden om Månstorp gård og gods.

Etterspill

Umiddelbart etter henrettelsen av Torben Oxe ga kong Christian Henrik Krummedike et nytt og enda bedre slottslen. Det må utvilsomt sees som en kompensasjon for den foregående tids fortred, og har etter alt å dømme vært del av et mer omfattende forlik som også omfattet Niels Hack og Johan Oxe i egenskap av sin brors arving. Det ser ut for at Henrik Krummedike på sin side har gått med på å yte Johan Oxe økonomisk kompensasjon. Det første avdraget som Johan Oxe betalte på brorens gjeld til kongen 27. mars 1518, har i det minste fått en spesiell ordlyd. Det heter at Johan Oxe hadde fått en kvittering av Henrik Krummedike som lød på at Henrik Krummedike hadde lovet kongen 500 mk. på hans vegne og at kongen derfor erklærte ham og hans arvinger kvitt og fri for denne summen.⁵⁹ Dessuten gikk Niels Hack og Henrik Krummedike med på at Johan Oxe fikk innløse pantene på Lindholm slott og å overlate slottsloven til ham.⁶⁰ På sin side anerkjente Johan Oxe uforbeholdent Henrik Krummedikes rett til Månstorp-godset.⁶¹ De følgende år viser Henrik Krummedike i ubestridt besittelse av det.

58. Hvidtfeldt, *Danmarks historie*, bd. 5, s. 236; Benedictow, »Bemerkninger til Torben Oxe-saken«, *Middelalderforum – Forum mediaevale*, 13, 3/4, 1986, s. 103.

59. P.F. Suhm, *Samlinger til den Danske Historie*, II 2, København, 1781, s. 83.

60. O.J. Benedictow, »Bemerkninger til Torben Oxe-saken«, *Middelalderforum – Forum mediaevale*, 13, 3/4, 1986, s. 97–108.

61. Henrik Krummedikes privatarkiv, B. a, Johan Oxe til Henrik Krummedike, 28/4 1518, København. Årstallet framgår av at Johan Oxe kort etter sammen med Holger Gregerssøn (Ulfstand) bega seg ut på pilegrimsreise til Det hellige land, som han ikke vendte tilbake fra før ettervinteren følgende år. *Kirkehistoriske samlinger*, 5.r., I, s. 484–492.

Henrik Krummedike og den store politiske metamorphosens tid

Striden om Månstorp-godset viser at forholdet mellom Henrik Krummedike og kong Christian var preget av dyp mistillit. Det framgår tydelig av korrespondansen med Ove Bille og Henrik Krummedikes opptreden forøvrig at han alt tidlig i 1514 forholdt seg til kongen med dyp skepsis. Ove Billes råd til ham om å gi seg hardt inn til kongen, falt på stengrunn. I stedet satset han på de store herredagene i årene 1513-1515. Mistillitsforholdet har derfor tydeligvis røtter tilbake i tida, muligens til prins Christians norgesferd 1506-1507, muligens lenger. Denne situasjonen måtte for Henrik Krummedike understreke betydningen av å bygge opp en politisk plattform innen adelen for å kunne verne om sine lensøkonomiske interesser etter det tilstundende tronskiftet. Kong Hans' død og Christians suksisjon betydde den definitive slutt på et lukrativt, fortrolig og nært samarbeidsforhold til kongen. Fra da av satset han helhjertet på adelen som sosialgruppe og riksrådsveien til prestisje, innflytelse og økonomisk gevinst. Overfor en konge han så som motspiller, søkte han å spille på den sosiale og politiske kontekst herredagene utgjorde. Det fungerte godt, men ikke tilstrekkelig.

Skulle Henrik Krummedike vinne fram til en respektert og framtredende stilling innen den danske adelen, måtte han »fri seg« fra de »stigma« som lå på ham, især etter drapet på Knut Alvsson, og vise sitt verd for den. Slik kong Christian engasjerte seg i striden om Månstorp-godset, måtte den egne seg ypperlig for et slikt formål. Her var det tale om en årelang konflikt mellom Henrik Krummedike og kong Christian og Torben Oxe, der Torben Oxe dels opptrådte på egne upopulære vegne, dels som kongens upopulære forlengede arm. I denne striden sto Henrik Krummedike på rettsprinsippet og forfulgte sin sak for landstinget og riksrådet. Sett fra en annen kant betyr dette at Henrik Krummedike sto fram som eksponent for adelens og riksrådets pretensjoner om å inneha en overordnet stilling i samfunnets rettspleie som også kongen måtte bøye seg for. Når kongen ikke respekterte de dommer som Henrik Krummedike vant for sin rett, utfordret han samtidig noen av aristokratiets politiske hovedprinsipper, rettsstaten som det stabile og forutsigbare grunnlaget for deres særlig privilegerte samfunnsstilling og mest livsviktige funksjoner. Fra adelens synspunkt måtte saken fortone seg som en alvorlig konflikt mellom prinsippet om den aristokratisk garantert rettsstat og et vilkårlig enevelde, et kongelig tyranni. I denne konflikten fikk Henrik Krummedike anledning til å innta en iøyefallende lederstilling som forsvarer av aristokratiets prinsipper og rettigheter. Den lot han ikke gå fra seg. Han kan sy-

nes å ha fulgt aristokratiets ideelle program like til dets logiske ytterste konsekvens, henvisning til opprørsparagrafen i kongens håndfestning som begrunnelse for åpen insubordinasjon.

Den psykiske komponent det tales om ovenfor dekkes i vesentlige henseender av begrepet mot, dvs. »a demonstrated capacity to run large risks«. Siden »courage is potentially a social virtue – that is, functional for the persistence and development of groups in accord with ultimate values – it elicits respect...«. ⁶² Betydningen av fenomenet mot skal framheves i denne sammenheng. Adelen var en sosialgruppe som kombinerte en stilling som høystatusgruppe – dvs. at den hadde mye å forsvare – med funksjon som militær elite. Usedvanlig mot på slagmarken var da også i følge håndfestningen den eneste anledning som ga kongen rett til å utdele adelskap, uten først å innhente riksrådets samtykke (§ 28).

Når vi igjen møter den ekstreme, usedvanlige handling fra Henrik Krummedikes side, var det i en kontekst som hans samtidige kunne se på med uforbeholden respekt og beundring. Det skulle stort mot til for å stå opp mot kongen som Henrik Krummedike gjorde det.

Hans organisasjonsmessige og juridiske talenter ble også overlegent demonstrert under striden om Månstorp-godset. For en sosialgruppe som i høy grad forsvarte sin særlige stilling i samfunnet ved å utgjøre rekrutteringsmiljøet for landets administrative elite, var instrumentelle egenskaper av denne art naturlig nok høyt vurdert.

En slik opptreden hadde også sterke *signalfunksjoner*. Fra slik opptreden gikk det knapt noen vei tilbake. Hans lojalitet overfor gruppen og hans tilslutning til dens verdier var bekreftet på en demonstrativ og overbevisende måte. For Henrik Krummedike var derfor Christian 2.s regjeringstid den store metamorfoses tid. I sin tid hadde han vært en framtrædende representant for kongemaktens interesser i Norge. Etter et forsiktig mellomspill de siste syv til ti årene av kong Hans' tid, søkte han nå en ny politisk posisjonering som en framtrædende forkjemper for aristokratiets interesser. For dette formålet måtte nettverket av sosiale og politiske relasjoner omdannes. Dette var det striden om Månstorp-godset ga ham anledning til å gjøre. Denne bakgrunn – dette behov – gjør også de mer drastiske aspekter ved hans opptreden lettere å forstå.

62. R. Merton, »Continuities in the theory of reference groups and social structure«, i *Social Theory and Social Structure*, New York and London, 1968, s. 366. Jf. P.M. Blau, *Exchange and Power in Social Life*, New York, London and Sydney, 1964, s. 137.

Mannen Henrik Krummedike

Striden om Månstorp-godset har atskillig å gi også i biografisk sammenheng utover det prosessuelle og godshistoriske. På det individualpsykologiske nivå møter vi igjen mannen som finner seg en sosial konstellasjon som gir anledning til stor utfoldelse av aggressivitet. Etter Torben Oxes befattning med Næsbygård-affæren kan Henrik Krummedike knapt ha nært noen illusjoner om hva slags motpart han hadde å gjøre med. At han selv var ute med avansert smartheit, måtte snart gå opp for noen og enhver – »falket er behendeligt«, som Lage Urne uttrykte det. Sterke reaksjoner fra Torben Oxes side måtte være en overbevisende sannsynlighet.

Henrik Krummedikes turnering av konflikten virker imponerende for ettertida og var det sikkert også for samtida. Her er mannen som kan konflikt, som trives med konflikt, som handler effektivt og målbevisst under press og i konfrontasjon. Også et annet personlighetstrekk kan skimtes – sansen for høyt spill. Dersom deduksjonen om at han nektet å utlevere Lindholm slott til Torben Oxe er holdbar, må det ha vært en balansegang over avgrunnen. Niels Hack hadde også sans for slike handlinger, som hans senere løpebane viser. Av de tre kombattanter var Henrik Krummedike den eneste som ikke mistet sitt hode for bøddeløksen. Også den fjerde hovedaktøren kan nevnes, Christian 2. Hans sans for høyt spill førte ham i landsflyktighet og i fengsel på Sønderborg slott de siste tiår av hans liv.

Noen gjør slike handlinger, andre ikke. Vi har å gjøre med psykiske komponenter som fungerer som dragninger mot farefulle situasjoner og anledninger for konfrontasjon og aggresjonsutfoldelse. Kombinert i moderat dose med høy kalkulasjonsevne kan en konfliktsøkende og konflikttrivende personlighetstype fungere særlig godt med henblikk på å oppnå mange kulturelt bestemte verdier. I sterkere dose og kombinert med lave kalkulasjonsnivå kan en slik personlighetstype virke undergangssøkende: Det søkes konflikt av typer, intensitet og omfang som vil utfordre ekstreme reaksjoner. Det er noe ved Christian 2.s, Torben Oxes og Niels Hacks biografier som avgjort peker i en slik retning. Henrik Krummedike kunne nok være hard, voldsom, til og med drastisk i valg av midler, men de var i ganske annen grad underlagt kalkulasjon, hensiktsmessighetsvurderinger og situasjonsberegning.